

etnoložky a etnology z Ústavu etnologie SAV, prezentují své případové studie Gabriela Kiliánová (symbolická místa – „místa paměti“ – spjatá se slovenským národním příběhem), Eva Krekovičová (heterostereotypy Slováků o jiných národech/etnicích a autostereotypy o vlastním národu), Tatiana Podolinská (duchovní identita Romů po roce 1989 a vliv charismatických hnutí na její utváření), Arne Mann (romská menšina a vývoj její kolektivní identity po roce 1918), Juraj Podoba (etnické konflikty na Slovensku po roce 1989 v souvislosti s transformačními procesy) a Peter Salner (proměny židovských identit na Slovensku po 2. světové válce).

Knihu jako celek lze brát jako pokus postulovat nové výzkumné otázky a hledat na ně odpovědi (a to i přes skutečnost, že ne v každé případové studii byly dodrženy postulované základní koncepty). Lze ji hodnotit jako pokus o shrnutí dosavadního bádání na dané téma ve slovenské vědě, i když je jasné, že tak široce vymezený problém nemohl být zpracován vyčerpávajícím způsobem. (Přesto si na tomto místě dovolím upozornit na případovou studii historičky Eleny Mannové a historika a germanisty Jozefa Tancera o „německé menšině“ na Slovensku, která vychází z postulovaných základních teoretických konceptů a dle mého názoru velmi plasticky ukazuje v rámci širokého časového období 18. až 20. století konstruování „kolektivní identity“ skupiny osob, přičemž dokládá, jak je daný proces dynamický, relační a skupina vnitřně diferencovaná.) Knihu lze brát ovšem také jako určitý předěl – na dalším bádání závisí, jaké nové otázky budou na základě předložených podnětů položeny, zda se jednotlivé závěry ukáží jako nosné, zda budou potvrzeny, doplněny, nebo naopak novými výzkumy

korigovány či odmítnuty. A konečně je nutno říci, že kniha přináší velké množství materiálu pro komparaci, z čehož může těžit i česká odborná literatura zabývající se podobnými tématy.

Jana Nosková (EÚ AV ČR, v. v. i.)

Josef Virgil Grohmann, POVĚRY A OBYČEJE V ČECHÁCH A NA MORAVĚ. Plot, Praha 2010, 285 s.–

Po knize *Pověsti z Čech* též od J. V. Grohmana pokračuje Nakladatelství Plot, opět ve spolupráci s etnologem a folkloristou Petrem Janečkem, ve vydávání významných národopisných počinů 19. století, které jsou českým čtenářům jen těžce dostupné, sbírkou pověr, obyčejů, legendárních a mytologických podání Josefa Virgila Grohmana (1831–1919) *Pověry a obyčeje v Čechách a na Moravě (Aberglauben und Gebräuche aus Böhmen und Mähren)*. Kniha vyšla v roce 1864 jako první část rozsáhlejší sbírky lidových pověrečných, magických a léčitelských představ a praktik, nicméně tento první díl zůstal také posledním. Jako v předchozím díle i zde se Grohmann věnuje materiálu z Čech a Moravy bez odlišování jazykového pozadí sbíraného materiálu, přičemž u většiny materiálu uvádí jeho původ (respondenta, časopis apod.).

Grohmann sám knihu rozčlenil do dvacíti oddílů, které výborně ilustrují dobový náhled na pověry jako celek (tj. co všechno se vlastně mezi pověry řadilo), což vydavatelé ponechali naštěstí beze změny. Romanticko-mytologické představy, které byly v našich zemích aktuální ještě hluboko do 2. poloviny 19. století,

vystihuje již první oddíl „Bohové a démoni“, který obsahuje zmínky mj. i o Perchtě (zde Perachtě), Meluzíně, Sudičkách, Bílé paní, Polednici, skřítcích, čertech apod. Z dnešního pohledu je tato skupina značně nesourodá, ale v 60. letech 19. století byl náhled zcela jiný a v podstatě se udržel až do začátku 20. století (srovnej např. Máchalovo *Bájeslovi slovanské*). K řadě ukázek připojuje Grohmann krátký komentář či doplnění související literatury nebo analogického podání. Druhý oddíl se zabývá „Nebeskými tělesy a úkazy“ a věnuje se pověstem, pověrečným představám, příslovím či magickým úkonům spojeným se sluncem, měsícem, ale i s mraky a počasím vůbec. Třetí kapitola je zasvěcená „Živlům“, což je trochu překvapující, neboť řada těchto „živlů“ se již objevuje v předchozí části. Nicméně se tu setkáme s lidovými podáními (včetně říkadel) o ohni a vodě. Následující čtvrtý oddíl se zaměřuje na funkci a roli zvířat v „magickém“ roce našich předků, a to jak zvířat domácích (kůň, pes), tak divokých (liška, zajíc). Logicky pak navazuje pátý oddíl „Rostliny“, který se u některých příkladů odvolává již na Kosmovu Kroniku českou a obsahuje texty o sněženkách, pelyňku, česneku apod. Řada těchto pověrečných představ je součástí lidového léčitelství. Šestá kapitola je zasvěcena zvykům spojeným s domácností, lidovou kuchyní, s dětmi, jejich výchovou, ochranou a pečováním o ně, s těhotenstvím, svatebními obyčejí se zvláštní podkapitolkou věnovanou svatebním zvykům severních Čech. Sedmý oddíl navazuje „Dvorem a domem“, kde se trochu nelogicky opět setkáváme s domácími zvířaty (jako již v oddíle čtvrtém) včetně řady praktik lidového léčitelství, dále s polem a zahradou a nakonec jsou připojeny

pověry spojené se spřádáním přírodních vláken. Následující osmá část je zasvěcena nemocem a Grohmann tu poukazuje např. na – v té době již známé – postupy tradiční indické medicíny (Atharavéda). Tato část je členěna podle jednotlivých chorob (včetně urknutí) a parazitů, kde jsou doplněny zachycené návody, jak při domácí léčbě postupovat. Pokud nebyla léčba úspěšná a dotyčný zemřel, mohla se jeho rodina inspirovat v devátém oddíle „Smrt a pohřeb“, kde Grohmann připojuje poměrně rozsáhlou odbočku o zvycích spojených s mrtvými u východních Slovanů a starých Čechů. Velmi zvláštní je kapitola desátá, nazvaná „Kouzla“. Ve skutečnosti se jedná o postupy černé magie, tedy soupis zaklínadel. Většina předpisů bílé magie je roztroušena porůznu v předchozích kapitolách. Hledání pokladů je trochu nezvykle věnována jedenáctá část. Ač patří pověsti o pokladech do trochu jiné oblasti než pověry, shromáždil zde Grohmann řadu zaříkával a zaklínadel, která se mají při setkání především se strážným pokladem použít, včetně nákresu svatě Korony, po jehož vytvoření má člověk údajně šanci poklad získat. Poslední, dvanáctý oddíl obsahuje popisy znamenání a dodatky.

Grohmannova sbírka pověrečných představ tedy zároveň přináší celou řadu dalších folklorních žánrů (pověsti, říkadla, přísloví, rčení aj.), proto je velmi zajímavá pro slovesnou folkloristiku jako takovou, ne jen pro specialisty věnující se magii a pověrám. Další rozsáhlou oblastí, kterou v textech nalezneme, je souhrn představ spjatých s lidovým léčitelstvím. Většina Grohmannových komentářů a objasňování je sice dnes použitelná jen minimálně, přesto velmi dobře prezentuje jednu z neplodnějších a na společenské mínění

nejvlivnějších fází naší etnologie – dobu romanticko-mytologickou. Navíc je většina zaznamenaných ukázek unikátní a z jiných zdrojů neznámá.

Kniha je uvedena původní Grohmannovou předmluvou, v závěru doplněna odborným doslovem Petra Janečka, poznámkami, seznamem základní literatury vztahující se ke Grohmannově knize a nezbytnou ediční poznámkou, která objasňuje vznik tohoto překladu. Resumé je v němčině a angličtině. Kniha vyšla v edici *Fabula* s podporou Ministerstva kultury ČR a patří mezi základní publikace pro studium zvyků, pověr a tradic v tradičním českém prostředí 19. století.

Jaroslav Otčenášek (EÚ AV ČR, v. v. i.)

Adrian von Arburg – Tomáš Dvořák – David Kovařík a kolektiv, NĚMECKY MLUVÍCÍ OBYVATELSTVO V ČESKOSLOVENSKU PO ROCE 1945. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, Brno 2010, 534 s.–

Jako patnáctý svazek edice *Země a kultura* ve střední Evropě (vědecký redaktor Jiří Malíř) vydala Matice moravská rozsáhlou publikaci o problematice německy mluvících obyvatel v Československu po 2. světové válce. Práce vznikla v rámci výzkumného záměru Masarykovy univerzity v Brně, jejího Výzkumného střediska pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura ve spolupráci s Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR, jehož brněnská pobočka se na ní podílela v rámci mezinárodního projektu „Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postižení

v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu“ a dalšími institucemi. Autorský kolektiv tak tvoří téměř dvě desítky badatelů, kteří se systematicky věnují výzkumu Němců či německy mluvících obyvatel v českých zemích a na Slovensku po roce 1945. A třeba zdůraznit, že tento ediční počín Matice moravské ocení nejen odborná veřejnost, ale i širší čtenářská obec zajímající se o postavení Němců a řešení německé otázky v poválečném Československu, zejména v letech 1945 až 1955.

Texty jednotlivých autorů jsou rozčleněny do tří kapitol. První je zaměřena na hodnocení dosavadních výzkumů o poválečném postavení německy hovořícího obyvatelstva českých zemí (autoři Tomáš Staněk, Adrian von Arburg, Tomáš Dvořák a Otfrid Pustejovsky). Jde vlastně o kritickou inventuru zejména polistopadového bádání v celostátním záběru a zvláště pak s ohledem na regionální studia. Je přínosné, že do tohoto kontextu je zařazen i německy psaný text Otfrida Pustejovského, který prezentuje pohled na otázku výzkumu vyhnání z německé strany. Ukazuje zejména na dichotomii politika – vědecký výzkum, jak se projevuje v souvislosti s historickým, etnologickým, antropologickým či sociologickým bádáním o procesech vysídlení německého obyvatelstva z českých zemí po 2. světové válce.

Těžiště práce spočívá ve druhé kapitole, věnované problematice regionálních výzkumů. Obsahuje sedm příspěvků, které se týkají německého obyvatelstva v Brně (Tomáš Dvořák), Liberci (Kateřina Lozoviuková), na Jindřichohradecku (David Kovařík), Československé Lize (Jiří Petráš), Žamberku (Václav Kaška), ale také na Slovensku (Soňa Gabzdilová Olejníková a Milan